

Din Sosyolojisi Araştırmaları

E-ISSN: 2791-8998

Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 6, Yıl/Year: 2024 (Nisan/April)

Cumhuriyetin İlk Döneminde Vuku Bulan Koçgiri ve Tunceli

Hadiselerinin Dini/Sosyolojik Yönden Değerlendirilmesi

*The Religious/Sociological Evaluation Of The Incidents Of Koçgiri And Tunceli In The First
Period Of The Republic*

Ersin Savaş

Dr. Öğretim Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din
Bilimleri Bölümü, Ağrı/ Türkiye

esavas@agri.edu.tr/ <https://orcid.org/0000-0002-9603-2749>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 04/03/2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 15/04/2023

Yayın Tarihi/Date Published: 30/04/2024

Atıf / Citation: Savaş, Ersin. “Cumhuriyetin İlk Döneminde Vuku Bulan Koçgiri ve Tunceli Hadiselerinin Dini/Sosyolojik Yönden Değerlendirilmesi”. *Din Sosyolojisi Araştırmaları* 4/6 (Nisan/April 2024) 63-80.

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Öz

Toplumsal olaylarda din/mezhep etkeninin önemli bir çarpan etkisi olduğu bilinmektedir. Çünkü Sosyoloji disiplinde yer alan birçok çalışma din olgusunun toplumsal düzlemde oldukça etkili olduğuna işaret etmektedir. Bu sebeple toplumsal araştırmalarda din olgusu çoğunlukla hesaba katılmaktadır. Fakat bazen de dini kökenli olduğu düşünülen birtakım sosyal hadiselerin merkezinde farklı etkenler rol oynayabilmektedir. Söz konusu etkenler de çoğunlukla ekonomik ve siyasi biçimde vücut bulmaktadır. Araştırmanın konusu olan Koçgiri ve Tunceli hadiselerinde de bazı kaynaklarca sebep dini saiklerde aranmıştır. Ancak bu araştırmada söz konusu olayların sebepleri dini etmenlerden ziyade siyasi/sosyal ve ekonomik gelişmelere dayandırılmaktadır. Araştırmanın bu bakış açısına yönelmesinde ilgili dönemi ele alan tarihi çalışmaların dini sebeplerden çok siyasi/sosyal ve ekonomik nedenlere dayanması önemli bir rol oynamıştır. Siyasi/sosyal neden olarak ilgili çalışmalarda işaret edilen, bölgede öteden beri var olan feodal yapı ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminden gelen asayiş problemi dikkatleri çekmektedir. Dolayısıyla Osmanlı hakimiyetinin olduğu dönemden gelen alışkanlıkla bölgede düzeni aşiret reisleri kendi istekleri doğrultusunda sağlamaktadır. Bu bakımdan bölgedeki her türlü siyasi ve ticari tasarruf feodal bir anlayışla şekillenmektedir. Görüldüğü üzere dinden ziyade feodal anlayış biçimi ve güvenlik problemlerinin olduğu bir bölge olan Dersim bu özellikleri ile Koçgiri ve Tunceli hadiselerinin meydana gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Araştırmada nitel yöntem benimsenip, veri toplama tekniği olarak doküman analizi kullanılmıştır. Elde edilen veriler anlayıcı yaklaşım ile yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tunceli, Koçgiri, İsyân, Sosyolojik Bağlam, Siyasi Otorite, Feodal Ekonomi.

Abstract

It is known that religion/sect factor has an important multiplier effect in social events. Because many studies in the discipline of sociology point out that the phenomenon of religion is very effective on the social plane. For this reason, the phenomenon of religion is often taken into account in social research. However, sometimes different factors may play a role at the centre of some social events that are thought to be of religious origin. These factors are mostly embodied in economic and political forms. In the Koçgiri and Tunceli incidents, which are the subject of this study, some sources have sought religious motives. However, in this research, the causes of these events are based on political/social and economic developments rather than religious factors. The fact that historical studies dealing with the relevant period are based on political/social and economic reasons rather than religious reasons played an important role in the orientation of the research towards this point of view. As political/social reasons, the feudal structure that has existed in the region for a long time and especially the public order problem from the Ottoman Empire period draw attention. Therefore, the tribal chieftains maintain order in the region according to their own wishes, as a habit from the period of Ottoman rule. In this respect, all kinds of political and commercial dispositions in the region are shaped by a feudal understanding. As can be seen, Dersim, which is a region with feudal understanding and security problems rather than religion, played an important role in the occurrence of Koçgiri and Tunceli incidents with these characteristics. The qualitative method was adopted in the research and document analysis was used as a data collection technique. The data obtained were interpreted with an understanding approach.

Keywords: Tunceli, Koçgiri, Rebellion, Sociological Context, Politic Authority, Feudal Economy.

Giriş

Devlet otoritesine karşı çıkma ve bunu kitlesel düzeye yayma girişimi insanlık tarihi kadar eskilere gitmektedir. Her toplumda, üzerinde anlaşılabilir, uzlaşılabilir şeylere karşı gelen birileri hep olmuştur. Fakat bu karşı çıkışlar kitlesel bir isyan düzeyine ulaşıncaya işler farklı bir noktaya evrilmiştir. İşte bu noktada isyanın temel saikinın tespiti ön plana çıkmaktadır. Çünkü sosyal isyanların asıl hedeflerinin doğru tespiti sağlıklı bir sosyolojik değerlendirmenin ön koşuludur.

Sosyoloji literatürüne bakıldığında, sosyal isyanların temelinde Marx ve Engels sosyal eşitsizliklerden doğan sınıf mücadelesini ön plana çıkarmaktadır. Bu çerçevede haksız bir uygulama biçimiyle burjuvazi proletaryanın emeğini sömürür ve onu fakirleştirir. Bunun sonucunda toplumda gelir adaletsizliği nedeniyle sınıflar oluşur. Bu sınıf tabakalaşması da kaçınılmaz olarak sınıf çekişmesini doğurmaktadır. Haksız kazanç, haksız rekabet ve sömürü düzeninden dolayı ezilen taraf olan proletarya hakkını gasp eden burjuvaziye karşı örgütlenip mücadeleye başlar. Dolayısıyla iki toplumsal sınıf gelir adaletsizliği sebebiyle çatışır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da toplumsal isyan ve çatışma gerçekleşmiş olmaktadır. Görüldüğü üzere Marx ve Engels toplumsal isyan kavramının temel nedeninin gelir adaletsizliği olduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede onlara göre sosyal isyanlar ekonomi temellidir (Marx ve Engels, 2018).

Durkheim insanın insan olarak adlandırılabilmesi için bir toplumda yaşaması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu çerçevede bir varlığa insan denecekse bu ancak toplum içerisinde olmakla mümkündür. Çünkü insan bazı şeyleri bireysel çabadan ziyade toplumdan aldığı güçle daha kolay yapmaktadır (Durkheim, 2006). Durkheim, toplumun var olmasında da *dayanışma* kavramına odaklanmaktadır. Bu bağlamda Durkheim, toplumu oluşturan bireylerin birbirlerine dayanışma yoluyla bağlandığının altını çizmektedir (Durkheim, 2013). Durkheim'in toplum anlayışında değindiği bir diğer kavram da *anomi* kavramıdır. Durkheim anomiyi ani değişimler sonrası gelişen karmaşa olarak nitelendirmektedir. Durkheim'in özellikle ekonomik koşulların ağırlaştığı dönemlerde intihar vakalarındaki artışı örnek göstermesi dikkat çekmektedir. Durkheim temel etkenin *anomi* yani kuralsızlık olduğunu vurgulamaktadır. Durkheim'e göre toplumdaki ani değişimler kuralsızlığı tetiklemekte kuralsızlık da intihar oranlarına etki etmektedir. (Durkheim, 2002).

Fanon ise sosyal isyanların çoğunlukla sömürge karşıtı olan yönüne odaklanmıştır. Bu bağlamda ona göre ciddi bir haksızlık olan sömürge faaliyetlerine karşı şiddet olmaksızın direnmek mümkün değildir. Çünkü bu sömürü çarkını kırabilmenin tek yolu ona göre fiili karşı saldırıdır. Fanon bu davranış biçimini de *sömürgeleştirme* olarak tarif etmektedir. Fanon bu duruma delil olarak sömürgeleştirilen ülkelerdeki ayrımları göstermektedir. Ona göre sömürgeleştirilen ülkelerde sömüren ile sömürülen arasındaki sınır oldukça nettir. Örneğin sömürgeleştirilen bir ülkede sömürülen tarafın muhatabı sömürgeci güçlerin ordusu ve polisleridir. Bu sebepten ötürü Fanon, sömürü düzeninin yıkılabilmesi için karşı gücün yani sömürülenlerin şiddete başvurmadan var olmalarının mümkün olmadığını altını çizmektedir. Fanon'un sömürülen ile sömüren arasında dikkat çektiği bir diğer sınır da iki taraf arasındaki tabiri caizse psikolojik şiddet yani birbirini tanımama durumudur. Bu bağlamda Fanon, iki tarafın da birbirlerini tanımama noktasındaki kararlılığa dikkat çekmektedir. Ayrıca ona göre sınırlar sadece zihinlerde değil mekanları da kapsamaktadır. Çünkü aynı

mekânın sömürgeci tarafı gayet modern ve imar edilmiş iken sömürülen taraf da ise tam bir insanlık dramı yaşanmaktadır. Neticede bu düzeni oluşturan çarkın fiili olarak müdahale olmadan kırılması Fanon'a göre mümkün değildir (Fanon, 2007).

Weber, otorite kavramının üç farklı biçimi olduğundan bahsetmektedir. Bunlar; *geleneksel, karizmatik ve rasyonel otorite* olarak sıralanabilmektedir. Geleneksel otorite, çoğunlukla toplum adetlerine dayanan bir güç meşrulaştırma biçimidir. Toplumun adetlerine kutsal bir yön atfedip gücün kaynağına geleneği yerleştirmek geleneksel otoriteyi oluşturmaktadır. Karizmatik otoritede, devreye toplumda dini ya da kahramanlık yönleriyle temayüz etmiş bir şahıs girmektedir. Bu şahsın sözleri veya davranışları toplum tarafından kanun kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu otorite tipinde toplumsal yapı, kökenini Hıristiyanlıktan alan *karizma* terimine dayanmaktadır. Karizma yani "*tanrının lütfü*"na sahip kişi gücü elinde bulundurur. Son olarak yasal otoritede ise, egemenlik kural ve kaide-lere dayanır. Bu tür egemenlik biçimde hukuk gücün belirleyicisidir (Weber, 2012). Çalışmanın konusu olan Koçgiri ve Tunceli hadiseleri dikkate alındığında ilgili olayların baş aktörlerinin geleneksel otorite tipi bağlamında değerlendirilebileceği anlaşılmaktadır.

Le Bon kitle yapılarının dini bir mefhumla her zaman ihtiyaç duyduğu tezini ısrarla savunmuştur. Le Bon, Dostoyevski'den yaptığı alıntıda, bir nihilistin kilisedeki kutsal resimleri ve heykelleri kırarak mumları söndürdüğünden bahsetmektedir. Fakat aynı kişi bu sefer azizlerin resimleri yerine önemli gördüğü düşünürlerin resimlerini asıp mumları tekrardan yakmıştır. Le Bon, her ne kadar kişiler akıl ile aydınlanıp önemli gelişmeler katettiklerini iddia etseler de sahip oldukları fikirleri hemen tartışılmaz dini inanışlara çevirip onları dayattıklarına işaret etmektedir. Yine Le Bon işaret edilen alıntıyla dini boyutun sadece nesnesinin değiştiğine ama inanma boyutunun aynı kaldığına dikkat çekmektedir. Bu bakımdan her önemli tarihi olayın temelindeki bu dini sebep önemsenmeli ve bu gerçek göz önüne alınmadan değerlendirme yapılmamalıdır. Çünkü Le Bon'a göre Roma dahi gücüyle değil halkına inandırdığı dini inançlarla bu kadar uzun süre hüküm sürmüştür. Dolayısıyla Le Bon kitlelerin yönlendirilmesi ve yönetilmesinde dini oldukça başat bir noktada konumlandırılmaktadır (Le Bon, 1997).

Teorik referanslardan da görüldüğü üzere kimi düşünürler toplumsal hareketler üzerinde daha dünyevi sebepler ararken kimileri de bu noktada dinin etkisini önemsemişlerdir. Fakat toplumsal hareketlerin zemininde genelde beşerî veya dünyevi faktörlerin önem kazandığı anlaşılmaktadır. Kitle hareketlerinde din olgusu ise çoğunlukla girilen hareketin *meşru* zemine oturtulması ya da masum gösterilmesi amacıyla tüketilmektedir. Bu bağlamda sosyal hareketlerin ya da isyanların nedenlerini din olgusundan ziyade daha dünyevi sebeplerde aramak yerinde olacaktır.

Yukarıda işaret edilenler neticesinde bu çalışmada Koçgiri ve Tunceli hadiselerinin nedenleri de dini olmaktan ziyade beşerî/dünyevi gayeler üzerinden okunmaya çalışılmıştır.

1. Koçgiri Ayaklanması ve İsyanın Sosyal Zemini

Osmanlı İmparatorluğu'nun son devrine bakıldığında 1921 Koçgiri isyanının tarihi düzlemde öne çıktığı görülmektedir. Koçgiri aşiretinin yaşadığı bölge olarak bugün Sivas'ın sınırları içerisinde kalan ilçeler bilinmektedir. Bunlar arasında; Zara, Kangal ve Suşehri gibi ilçeler gösterilebilmektedir. Yaşadıkları bölgelerde Koçgiri aşiretinin 135 köy sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Toplam nüfuslarının ise on bin civarında olduğu düşünülmektedir. Koçgiri aşiretinin aynı zamanda iki bin civarında silahı olduğu tahmin edilmektedir. Tamamı Alevi olan Koçgiri aşiretinin Kürtçe konuştukları bilinmektedir. Liderlerine oldukça bağlı olan bu aşiret, Osmanlı döneminde tüm problemlerini kendi içerisinde yani aşiret hiyerarşisi ile çözmesinden dolayı hükümet nüfuzu aşirete girmemiştir. Aşiret hiyerarşisinde beş temel kabile bulunur ve bunlardan en sözü geçenler de "İbolar" olarak adlandırılan kabiledir. Tarım ve hayvancılıkla uğraştığı bilinen aşiretin ekonomik düzeyinin iyi olduğu anlaşılmaktadır. Koçgiri aşiretinin Tunceli ili ile oldukça yakın temasları olduğu da bilinen bir diğer husustur (Ali Kemal, 1932). Koçgiri aşiretinin kaç kabileden oluştuğu kaynaklarda farklılık gösterse de bu çalışmada beş kabileden oluştuğu esas kabul edilmiştir (Genelkurmay, 1964).

Koçgiri aşiretinin Osmanlı'nın II. Abdülhamit dönemine denk gelen önemli bir kırılma anı bulunmaktadır. Çünkü bu önemli olayla beraber daha önce pek iyi olmayan Osmanlı-Koçgiri ilişkileri olumlu yönde değişmiştir. Bu bağlamda zor durumda kalan bir askeri taburun yardımına koşan Koçgiri aşiretinin o dönemdeki reisi Alişan Bey yaptığı işe karşılık "paşalık" rütbesi ile ödüllendirilmiştir. Alişan Bey ise kendisinin yaşını öne sürerek oğlu Mustafa'nın "paşa" rütbesini almasını sağlamıştır. Bu vesile ile Mustafa Bey'in kendi aşireti içerisindeki nüfuzunu oldukça arttırdığı bilinmektedir (Kızıldağ Soileau, 2017). Sonrasında Mustafa Bey'in çocuklarına iyi bir eğitim aldırıldığı görülmektedir. Koçgiri İsyanında öne çıkan isimler olan Alişan ve Haydar isimli kimseler Mustafa Bey'in oğullarıdır. Alişan Bey'in o dönemde Zara'ya bağlı bir nahiye olan İmranlı'da müdürlük ve Divriği'de ise kaymakamlık makamlarında bulunduğu bilinmektedir (Ayna, 2018). Alişan Bey ile kardeşi Haydar'ın Koçgiri aşiretinin "İbolar" isimli en güçlü kabilesinin mensubu oldukları da ayrıca belirtilmelidir (Genelkurmay, 1964).

Nutuk'ta Koçgiri aşiretinden ve Haydar Bey'in 1921 yılının başlarında isyana başladığından bahsetmektedir. Bu bağlamda Haydar Bey'in İstanbul'da Seyyid Abdülkadir isimli birinden aldığı talimatla beraber Alişan ve Naki Bey ile isyana başladığı görülmektedir. Hem Pontus çeteleri hem de Koçgiri isyanının mimarları Türk Ordusu'nun önemli bir kısmını meşgul etmiştir (Atatürk, 2022).

Koçgiri isyanında Kürdistan Teali Cemiyeti'nin önemli bir işlevi bulunmaktadır. Nitekim isyanın elebaşları; Haydar Bey, Alişan Bey ve ozan olan Alişir isimli şahıs Kürdistan Teali Cemiyeti üyesidirler. *Jepin* isimli bir gazete çıkarmak suretiyle bu şahısların Kürtçülük propagandası yaptıkları görülmektedir. Aynı zamanda İttihatçı karşıtı olan bu isyan elebaşları Erzurum ve Sivas kongrelerine giden Mustafa Kemal'i karşılamaktan da imtina etmişlerdir. Dolayısıyla bu tavır sonradan olacıklara yönelik bir işaret olarak yorumlanmıştır (Öz, 1999).

Koçgiri isyanına İngiliz desteği ilgili çalışmalarda dile getirilen bir husustur. Nitekim Kürt Teali Cemiyeti'ni destekleyen İngilizler, her ne kadar Alevileri Anadolu'daki güçlerinden sebep Millî Mücadele karşısında konumlandırmak istedilerse de bu anlayış Alevilerce karşılık bulmamıştır. Çünkü Anadolu Alevileri, Millî Mücadele karşısında yer alan ve İstanbul Hükümeti ile İngilizlerin desteğini kazanan Koçgirilerin planlarına destek vermemiştir. Anadolu Aleviliğinin öteden beri tarihi, kültürel ve sosyal bakımdan Osmanlı ile uyuşamaması da Koçgiri isyanına Alevilerin destek vermeme nedenlerinden biri olarak gösterilebilmektedir. Çünkü Koçgiri isyanı hem etnik bir temele dayanıyordu hem de isyanın padişahçı-halifeci bir çizgisi vardı. Bu sebeplerden ötürü Alevilerin geneli isyana yakın durmamıştır (Öz, 1995). İngilizlerin ayrıca özellikle İslam dünyasının kendilerine karşı birleşmesini önleme ve Hindistan coğrafyasında işgal ettikleri yerleri güvence altına alma amacıyla bir Sünni-Süi gerilimi çıkartma çabaları da dikkat çekmektedir. Bu hususta özellikle Albay Stokos'un Lord Curzon'a 6 Kasım 1920 tarihli yazdığı bir rapor örnek olarak gösterilebilmektedir (Ulu-belen, 1982). Dolayısıyla bu tür örnek olaylar bölge üzerinde hedefleri olan güçlerin, farklı etnik unsur ve inançsal motifleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme potansiyeline işaret etmektedir.

Neticede Koçgiri aşireti isyanı; içte Kürtçülük hareketi olan Kürt Teali Cemiyeti ve Damat Ferit Hükümeti, dışta ise İngiliz desteği ile Millî Mücadele'nin en zor zamanlarında vuku bulmuştur. İngilizler, Millî Mücadeleyi bitirip Türk topraklarını kendi inisiyatiflerinde tutma amacı güderken, ayrılıkçı Kürt Teali Cemiyeti -ki bunların başında Seyit Abdülkadir gelmektedir- ise önce İstanbul hükümetine bağlı sonrasında ise bağımsız bir Kürdistan hayali kurmaktadır. Ekim 1920 tarihinde Koçgiri aşiretinden Alişir isimli birinin Kemah'ta başlattığı isyan, aynı yılın Kasım ayının ortasında Hozat'ta toplanan bazı isyancıların Ankara Hükümeti'ne muhtariyet resti çekmelerine kadar varmıştır. Akabinde Aralık ayının ilk haftasında Amasya'da Merkez ordusu kurulmuştur. Komutanlığını Nurettin Paşa'nın yaptığı ordunun görevi Pontus çeteleri isyanı ile Koçgiri isyanını bastırmaktır. Merkez ordusunun kurulmasından Mart 1921 tarihine kadar ki süreçte bölgede yaşanan isyan faaliyetlerinden dolayı; Elâzığ, Erzincan, Divriği ve Zara'da sıkı yönetim ilan edildi. 14 Mart 1921 tarihinde ise Merkez ordusunca seferberlik ilan edildi. 23 Mart 1921 tarihinde Yunan saldırısı başladı

ve Millî Mücadele iki ateş arasında kaldı. Yunan'ın ilerleyişi Söğüt ve Sapanca'ya kadar devam etti. Bu sırada yani 26 Mart 1926 tarihi itibarıyla Koçgiri aşireti lideri Alışir ise bölgede Kürtlerin bağımsızlığının Avrupalılarca da tanındığını yaymıştır. 28 Mart'ta ise İnönü önlerinde İstiklal harbi en çetin noktasına gelmiş bulunuyordu. 1 Nisan itibarıyla büyük başarılar elde eden Türk Ordusu, 4 Nisan 1921'de de II. İnönü Muharebesini önemli ölçüde bitirdi. 3 Nisan 1921 tarihinde maiyetindeki 3161 ere Koçgiri isyanını bastırma talimatını veren Nurettin Paşa ve askerleri, 19 Nisan'da isyanın elebaşlarınca önemli görülen yerleri ele geçirmiştir. Bu elebaşları; Alışir, Haydar, Naki ve Azaket isimli şahıslardır. 17 Haziran'da ise ayaklanma tamamen bastırılmıştır. İsyanın elebaşlarından Alışan ve 32 kişi teslim olmuştur. *Sakallı Nuri* olarak da tanınan Nurettin Paşa böylece hareketin temel hedeflerine ulaşmıştır (Şimşir, 2007).

Söz konusu Koçgiri isyanının sosyolojik olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, 18. yüzyılda vuku bulan Fransız ihtilali ile dünyaya milliyetçilik akımı yayılmaya başlamıştır (Kedourie, 1971). Bu akımın girdiği imparatorluklar sarsılmaya başlamış (Duman, 2008) ve bu durumdan en çok etkilenen devletler arasında Osmanlı da yer almıştır (Emiroğlu, 2007, Akşin, 1994). Örneğin 1804 yılında Kara Yorgi önderliğindeki Sırp isyanı (Hacısalihoglu, 2009) ile başlayan süreç, Müslüman olmayan farklı birçok etnik unsurun sonradan Osmanlı'dan ayrılması ile sonuçlanmıştır. İslam olan fakat Türk olmayanları ise bir müddet İslam'ın etkisiyle yani ümmetçilik anlayışı ve bürokraside onlara da yer verme stratejileriyle kontrol altında tutma gayreti gösteren Osmanlı, Arapların başlattığı isyan ateşiyle Müslüman olan fakat Türk olmayan çevrelerin kontrolünü de kaybetmeye başlamıştır (Uzun, 2000).

I. Dünya savaşı sonrası varlığı tartışma konusu olan Osmanlı Devleti'nin (Gözcü, 2016) sahip olduğu coğrafyada Amerikan Başkanı Wilson'un prensipleri uygulanmaya çalışılmıştır. Wilson prensiplerinden 12. Madde Osmanlı Devleti ile ilgiliydi (Üste, 2014). Bu bağlamda her etnik unsurun çoğunluk olduğu yerde kendini yönetmesi ve siyasi olarak kararlarını kendisi vermesi anlamını taşıyan bu prensipler Türklere oldukça kısıtlı bir mahalde devlet olma imkânı tanıyordu. Her ne kadar 12. Madde böyle söylese de bu söz konusu prensiplerin açıklandığı Paris Barış Konferansı ile bu hak sadece kendini yönetme olgunluğuna eriştiğine inanılan Avrupa halklarına tanınmıştır. Türk sınırları içerisinde kalan farklı etnik unsurlar ile ilgili ise Osmanlı dışında egemen güçlere imtiyaz tanınmak istenmiştir (Boztaş, 2014). Sonrasında Sevr Antlaşması'nın 62, 63 ve 64. Maddeleri icabında Kürtlerin bağımsız bir devlet olması kararlaştırılmıştır (Erim, 1953). İstiklal Harbi döneminde zararlı cemiyetler arasında yer alan *Kürt Teali Cemiyeti* (Yılmaz, 2020) de önce Wilson prensipleri sonra ise Sevr'den yola çıkarak bağımsız bir Kürdistan kurmayı hedeflemiştir. Dolayısıyla Koçgiri

isyanını bu sosyo/politik zemin üzerinden değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü isyanın elebaşlarının tamamına yakını bu cemiyetin üyesidir (Tunaya, 1988).

Her ne kadar Kürtçü bazı çevrelerce Koçgiri Kürtleri diğer Sünni Kürtlerden farklı ve ayrı tutulsalar da (Muhammed Emin Zeki Beg, 2018) Koçgiri isyanını mezhep zemininden okumak doğru değildir. Çünkü isyan, bağımsız bir Alevi devletini değil bağımsız bir Kürt devletini hedeflemektedir (Öz, 1999). Ayrılıkçı Kürtçü hareketin önemli isimlerinden Nuri Dersimi bu konuya özellikle değinmektedir. Nuri Dersimi'nin eserlerinden konuyla ilgili görüşlerini açıkça tespit etmek mümkündür Öncelikli olarak Nuri Dersimi Koçgiri isyanını "*Kürt İstiklal Savaşı*" olarak nitelendirmektedir. Ayrıca yine Dersimi, Koçgiri isyanının önemli isimleri ile zararlı yapılardan olan Kürt Teali Cemiyeti ilişkisine dikkat çekmektedir. Bu bakımdan Dersimi, meseleyi dini bakımdan değil etnik temelde ele almaktadır (Nuri Dersimi, 1952, Nuri Dersimi, 1992). Dolayısıyla ilgili durum çalışmamızın Koçgiri ve Tunceli hadiselerinin dini saiklerden hareket etmedikleri iddiasını doğrulamaktadır.

İstiklal harbi müddetince Alevilerin Millî Mücadele'yi destekledikleri bilinmektedir. Bu sebeple Alevi/Kürt bir aşiretin isyanını tüm Alevilere hamletmek tarihi, politik ve siyasi düzlemde hatalı olacaktır (Öz, 1995).

Koçgiri isyanını Erzincan Valiliği yapmış ve söz konusu isyanı en iyi bilenlerden olan Ali Kemali Bey'in şu ifadeleri ile bitirmek yerinde olacaktır: "*Bu aşireti isyana sevk ve imale eden reislerinde, eğer zerre kadar devlet ve vatan muhabbeti olsaydı...silâhları... düşmana çevirirler, vatana hiyanet değil hizmet ederlerdi.*" (Ali Kemali, 1932).

2. Tunceli İsyanı ve İsyanın Sosyal Zemini

Cumhuriyet döneminde değinilecek bir diğer hadise de 1937 yılında başlayan Tunceli'deki isyandır. Hemen belirtilmelidir ki tarihte Dersim İsyanı olarak bilinen hadisenin başladığı Dersim Bölgesi bugünkü Tunceli'ye karşılık gelmeyen daha büyük bir coğrafi bölgeye işaret etmektedir. Bu bağlamda Dersim denilen bölge içerisinde; Batı ve Doğu olmak üzere iki Dersim bulunmaktadır. Batı Dersim'in içerisinde; Hozat, Çemişgezek, Pertek, Ovacık ve Kemah ilçeleri bulunmaktadır. Doğu Dersim'de ise; Mazgirt, Kığı, Çarsancak, Nazimiye ve Pülümür ilçeleri yer almaktadır (Yılmazçelik, 2016). Farsça *Gümüş kapı* anlamına gelen Dersim isminin bölgede Doğu Roma hakimiyetinin olduğu dönemde verildiği düşünülmektedir. Osmanlı hakimiyeti döneminde başlarda Diyarbakir beylerbeyliğinin sınırlarında olan Dersim, sonrasında sancak olarak Erzurum eyaletine bağlı bulunmuştur. 1877'den 1916'ya kadar birçok isyanın vuku bulduğu bölge Erzurum'dan alınarak merkezi de Hozat olmak suretiyle müstakil bir yer konumuna getirilmiştir. Bu dönem 1879 yılı ile 1886 yılı arasındaki süreci kapsamaktadır. Ardından tekrar sancak yapılan Dersim Ma'mûretülâzîz'e

bağlanmıştı. Millî mücadele yıllarında yeniden vilayet olan Dersim Türkiye'nin kuruluşunda bu hali ile yer almıştır. 1926 yılında Elaziz'in ilçesi olan Dersim 25 Aralık 1935 tarihindeki kanunla vilayet statüsüne getirilmiştir ve Tunceli adını almıştır (Tuncel, 2012). 4 Ocak 1936 tarihinde 3197 sayılı kanun Resmî Gazete'de yayınlanmıştır. Hükümet konağı yapılarına kadar valisi Elaziz'de oturan Tunceli bu yönüyle de bir ilki oluşturmaktadır (Tuncel, 1994). Daha önce üzerinde durulan Koçgiri isyanı, Şeyh Sait isyanı ve sonrasındaki isyan faaliyetleri bu kanunu yani Tunceli'nin müstakil bir il olarak kuruluşunu zaruri kılmıştır (Tuncel, 2012).

1935'teki kanuna kadar feodal yapının içerisinde ağaların hüküm sürdüğü Dersim'de Osmanlı döneminden kalma devlet otoritesi boşluğu görülmektedir. 16. Asırda Osmanlı'ya bağlanan Dersim'de otorite aşiret bağlantılarının yoğun olduğu feodal yapıdadır. Bu durumda aşiret ilişkileri arasında kalan halkın oldukça sıkıntı çektiği bilinmektedir. Hiçbir şeye sahip olmayan ve hayatları da tamamıyla aşiret reislerinin inisiyatifinde bulunan Dersim halkının oldukça zor bir yaşam sürdüğünü anlamak güç değildir. Seyitlik kurumundan güç ve otorite devşiren ağaların yani aşiret reislerinin bölgede hemen hemen tek hâkim konumunda oldukları bilinmektedir. Dolayısıyla bir din sınıfı olarak temayüz eden Seyitlik makamı ile feodal ekonomik yapıyı temsil eden ağalık arasında bölge halkının sıkıştığı gözlemlenmektedir. Hele de kendi şahsında hem dini hem de siyasi ve ticari otoriteyi buluşturanlar bölgede ciddi anlamda bir güç/nüfuz sahibiydiler (Ağar, 1940).

Dersim'de yaşanan hadiseden önce 1926 yılında dönemin Diyarbakır valisi iken kendisinden bir rapor yazması istenen Cemal Bey'in Dersim ile ilgili yazdığı rapor oldukça önemlidir. Bu çerçevede söz konusu raporda yer alan bazı noktalara işaret olunması elzemdir:

- * Alevi Kürtler ile Alevi Türkler için benzer zannedilerek hatalı stratejiler üretilmiştir.
- * Türkmen Alevilerin Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren ciddi baskıya uğradıkları görülmektedir.
- * Bazı din bilginleri ve Sünni halkın Alevi kesim ile ilgili söz ve davranışları Dersimlileri rahatsız etmektedir. Bu hususa bölgedeki bazı memurlar da dahildir. Bunlar neticesinde Dersim'de sosyal bir huzursuzluk vaki olmuştur.
- * Yukarıdaki mesele neticesinde Alevi Türkmenler kendi aralarında sıkı bir sosyal bağ tesis etmişlerdir.
- * Türkmen Alevilerin aralarındaki kuvvetli bağ Kürt aşiretlerindeki durumla eş tutularak yanlış bir yorum yapılmıştır. Bunun neticesinde hatalı önlemler alınmıştır.
- * Yanlış stratejilerden vazgeçilip doğru teşhisler konulursa Dersimliler kâmil vatandaşa dönüşebilir.
- * Cemal Bey Dersim ziyaretinde bölgede Türkçe'nin çok iyi bilindiğine tanık olmuştur. Ayrıca Kürtlerin benzeri bir topluluğa rastlamadığını ifade etmektedir.

* Dersimlilerin göç ve ölüm korkusu taşıdığı anlaşılmaktadır. Bölgeye gelen memurlar söz konusu endişeleri giderememişlerdir.

* Köyler ve kabileler arasında sosyal ilişkilerde uyum bulunmamaktadır.

* Aşiret ve kabileler arasında bitmek bilmeyen bir hırsızlık ve yağma faaliyeti bulunmaktadır. Bu durum da düşmanlıkları tetiklemektedir.

* Çok sınırlı bir kesim istisna olmak üzere bölge fakirliğin pençesindedir. Bölge halkı hayatta kalmak için hırsızlık yapmaktadır.

* 400 yıllık bir süreçten beri devlet otoritesi kurulamadığından devletin nüfuzu bölgeye girememiştir.

* Bölge halkı can ve mal güvenliğini sağlamak için silahlanmak zorunda kalmıştır (Hallı, 1972).

Bu maddelerden başka Şeyh Sait isyanı esnasında Diyarbakır valisi olup sonradan Elâzığ valisi olan Ali Cemal Bey'in sorunun çözümünde hata edildiğini düşündüğü bilinmektedir. Çünkü Ali Cemal Bey'e göre Dersim'deki problem silahla değil, eğitim, ekonomi ve şefkatli bir yaklaşımla çözümlenmelidir. Bu bağlamda Dersim ile ilgili diğer raporlar da düşünüldüğünde Ali Cemal Bey'in meselenin çözümünde oldukça mutedil davrandığı anlaşılmaktadır. Bundan başka Ali Cemal Bey'in Dersim'in Kürt olmadığını bilakis Horasan'dan göçen Türklerden oluştuğunu savunduğu da görülmektedir. Nitekim Ali Cemal Bey Dersim'de yaptığı incelemelerde bölge halkının kültürel dokusunun Türk kültür dokusuna çok benzediğini tespit ettiği anlaşılmaktadır. Ali Cemal Bey'in bölgede problem olduğunu fakat bunun devlete itaatsizlik olarak okunmamasını aksine asayişsizliğin bölgenin sosyo/ekonomik yapısından kaynaklanan bir sorun olduğunu savunduğu bilinmektedir. Cemal Bey, Şeyh Sait isyanındaki refleksin doğru olduğunu fakat Dersim meselesine çok sert yaklaşıldığını eğer daha mutedil bir politika izlenseydi bunun sonucunda problemlerin kolaylıkla çözüleceğini savunduğu anlaşılmaktadır. Cemal Bey'in Dersim konusunda özellikle hatalı bulduğu iki ismin; İsmet Paşa ve dönemin Umumî Müfettişi İbrahim Tali olduğu görülmektedir. Cemal Bey, sert tedbirler alınacağını dönemin yöneticisi olması hasebiyle bilmektedir fakat her ne kadar fikirlerini harekatta görevli olanlara anlatsa da bir sonuç elde edememiştir. Neticede Cemal Bey'in eğer eğitime ağırlık verilir ve bölgenin kötü ekonomik yapısı iyileştirilirse sorunun kendiliğinden çözümlenerek Dersimlilerin silahlarını devlete teslim edip bölgenin asayişe kavuşacağını düşündüğü görülmektedir. Cemal Bey'in ekonomik noktadaki önerileri arasında; Dersimlilerin yol yapım aşamasına dâhil edilerek iş sahibi yapılmaları ve Seyit Rıza gibi bölgede karizmatik ve dini otoritesi bulunan önemli kişilerin Elâzığ veya Malatya'ya yerleştirilmesi şeklinde dikkate değer tavsiyeleri bulunmaktadır. Eğitim noktasında da bölgeye gelen devlet memurlarının bölge halkına hizmet edebilecek ve onlara

millet olma bilinci ile devlet sevgisini gösterecek kapasiteye sahip olmaları tavsiyesi dikkat çekmektedir (URL-1, “Habertürk”, Erişim Tarihi: 27.05.2023).

Dersim ile alakalı Cemal Bey’in raporundan başka altı raporun daha olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla toplamda Dersim ile ilgili yedi adet rapor bulunmaktadır. Yıllarına göre raporlar şöyle sıralanmaktadır:

- Hamdi Bey’in Raporu, 1926,
- Ali Cemal Bardakçı’nın Raporu, 1926,
- İbrahim Tali Öngören’in Raporu, 1930,
- Fevzi Çakmak’ın Raporu, 1931,
- Ömer Halis Bıyıktay’ın Raporu, 1931,
- Şükrü Kaya’nın Raporu, 1932,
- Abdullah Alpdoğan’ın Raporu, 1936.

Hamdi Bey’in 1926 yılındaki raporunda özetle, Dersimle ilgili sorunların Osmanlı döneminden kalma bir problem olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda Hamdi Bey raporunda, devletin sorunlar büyümeden bölgeye silahlı bir müdahale yapması gerektiğini savunmaktadır. Ali Cemal Bey 1926 yılındaki raporunda daha önce de ifade edildiği üzere devletin bu sorunu suhuletle çözmesi neticesinde Dersimlilerin devlete sadık olacaklarına işaret etmektedir. İbrahim Tali Öngören’in 1930 yılındaki raporunda, bölgedeki ulaşılması güç yerlerdeki kişilerin göç ettirilmesini ve isyancılara karşı cezai işlemlerin yürütülmesini savunmaktadır. 1931 yılındaki raporunda Fevzi Çakmak, devletin bölgeye silahlı tedbirler ile zorunlu göç mekanizmalarını işletmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ömer Halis Bıyıktay’ın 1931 yılındaki raporunda, öncelikli olarak göçe karşı bir tutum sergilenmektedir. Ayrıca Bıyıktay’ın sorunu asayiş problemi olarak tanımladığı anlaşılmaktadır. Ona göre halkın Seyit gibi ağaların elinden kurtarılması hayati önem taşımaktadır. Son olarak, Bıyıktay’ın bölgeye, kararlı ve güvenli önerileri de içeren ve geçici olmayan aksine daimî bir programın işletilmesini savunduğu anlaşılmaktadır. Şükrü Kaya’nın 1932 yılındaki raporunda, özellikle Seyit Rıza üzerinde durulmaktadır. Hırsızlık ve yağma olaylarından en fazla Seyit Rıza’nın fayda sağladığına değinilmektedir. Ayrıca gerekli tedbirler alınmazsa bu şahsın gelecekte Dersim’in başına geçeceğine vurgu yapılmaktadır. Bundan başka raporda üç yıl içerisinde yapılacaklar toplam yedi maddede özetlenmiştir. Son rapor olan Abdullah Alpdoğan’ın 1936 yılındaki raporunda ise, çoğunlukla göç ettirme anlayışının savunulduğu görülmektedir (Yayman, 2016).

Neticede isyanın ilk hareketi 21 Mart 1937 gecesinde Darboğaz deresi üzerinde bulunan tahta köprüye Demenan ve Haydaran aşireti mensuplarınca zarar verilip köprünün kullanılamaz

hale getirilmesi ile başlamıştır (Cumhuriyet'in Gözüyle Kürt Meselesi 7, 2012). Bu saldırıda köprüyü korumakla görevli karakol da yakılmıştır. Karakolda görevli 33 jandarma şehit edilmiştir. Akabinde 27 Mart 1937 tarihinde Hozat'a bağlı Sin denilen yerdeki telefon hattına bir saldırı yapılmıştır. Bu saldırı neticesinde Sin ile Sin karakolu arasındaki irtibat koparılmıştır. Sonra Sin bucak merkezine saldıran isyancılar yeni yapılan karakol ve ilkokul binalarına da zarar vermişlerdir. Burada 6 jandarma şehit olmuştur. Saldırı emrinin Seyit Rıza tarafından bizzat verildiği ve Seyit Rıza'nın damadının da saldırıya katıldığı bilinmektedir. Aşiretleri etrafında toplayan Seyit Rıza'nın, Alışır ve saldırıyı yapan Demenan aşireti lideri CebraİL ağa gibi şahısların da tazyikiyle kararlar aldığı görülmektedir. İsyancılar Tunceli Kanunu ile yapılmak istenen köprü, yol ve okul gibi hizmetlere kendi statülerini sarsacağı endişesiyle karşı durmaktadır. Amaçları dışarıya kapalı olan ve kendi istekleri doğrultusunda seyreden bir Dersim'dir. Bu nedenle devlete isyana girişmişlerdir (Erdem, 2012). Bu bağlamda dönemin Dersim'inde Seyit Rıza ile adamlarının nasıl keyfi surette hareket ettikleri bilinmektedir. Seyit Rıza'nın bu gücü hem *Seyit* unvanı vasıtasıyla elde ettiği dini otorite hem de aşiretlerden aldığı siyasi otoriteye dayandığı anlaşılmaktadır (Uluğ, 2009).

Görüldüğü üzere isyan dini/siyasi otorite vasıtasıyla elde edilen güçle planlanmıştır. Gerek Seyit Rıza'nın gerekse de onunla hareket edenlerin Dersim bölgesinde oldukça nüfuz sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yeni kurulan Cumhuriyet'in ıslahat faaliyetleri ise söz konusu güç odaklarının nüfuz alanlarını ellerinden alacaktı. Bu sebepten ötürü Seyit Rıza ve maiyetindekiler güç ve nüfuz alanlarını kaybetme endişesi ile harekete geçip isyanı tertiplerler. Dolayısıyla bu durum da isyanın dini veya etnik nedenlerle değil güç ve nüfuz alanı ile ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada da söylemin gücü ortaya çıkmaktadır. Çünkü daha önce de işaret edildiği üzere dini ve geleneksel otoriteyi bünyesinde toplayan ve karizmatik bir şahıs olan Seyit Rıza etkili söylemiyle kitleleri hedeflerine kanalize etmiştir. Bu vakıa Le Bon'un kitlelerin belli bir hedefe sürüklenmesinde liderlerin oynadıkları rolü öne çıkaran yaklaşımını oldukça doğrulamaktadır. Nitekim bilindiği üzere Le Bon kitle ile lider arasındaki ilişkiyi çoban/sürü metaforu ile açıklamaktadır. Bu çerçevede liderlerinden aldıkları direktiflerle kitle liderin istediği hedeflere kolayca yönelmektedir (Le Bon, 1997).

Bundan başka yine kalabalıkların yönlendirilmesinde ve yönetilmesinde söylem kavramının da önemli çarpan etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda akıllara Van Dijk'in söylem/iktidar/hegemonya denklemi gelmektedir. Çünkü Van Dijk'a göre gücü elinde bulunduranlar söylem vasıtasıyla kitleleri kontrol edip birtakım sosyal eşitsizliklere neden olmaktadır. Dolayısıyla Van Dijk, çoğunlukla kitlelerin nasıl manipüle edildikleri üzerinde durmuştur (Van Dijk, 2001). Seyit Rıza da söylemin gücünden yararlanarak kendi kitesini istediği hedefe yönelmiştir.

Bir diğerk nokta olarak da Nietzsche'nin *güç istenci* (Nietzsche, 2002) kavramı önem kazanmaktadır. Ayrıca Nietzsche'nin mimariden yola çıkarak üslup ile iktidar arasında kurmuş olduğu ilişki de oldukça önemlidir. Başka bir ifade ile kuvvetli bir güç/iktidar bir o kadar kuvvetli bir üsluba dayanmak mecburiyetindedir (Nietzsche, 2010). Neticede Nietzsche'nin kavramlarından yola çıkılırsa Seyit Rıza ve çevresindekiler gücü elde tutmak istemişlerdir. Bunu gerçekleştirmek için de güç isteklerini kendi çevrelerinde geçerli olan parametreler üzerinden kurgulamışlardır.

4 Mayıs 1937 tarihi ile hükümet ayaklanmayı bastırma kararı almıştır. Sonrasında isyancılar gün be gün sıkı takip altına alınmıştır. Akabinde isyanın ele başı olan; Roznaklı Kamer, Demenanlı Cebrail, Yusufhanlı Ağdatlı Kamer ve Kureyşanlı Hasso Reşo gibi isimler yakalanmıştır. Ayrıca Seyit Rıza'nın oğullarından Hüseyin ağır yara almış, diğerk oğlu Hasan ise teslim olmak için babasından ayrılmıştır. Yine isyanda önemli payı bulunanlardan ve Seyit Rıza'nın çok yakınında olan Koçgirili Alişir 9 Temmuz 1937 tarihinde etkisiz hale getirilmiştir. 26 Ağustos'ta ise Bahtiyar aşiretinin lideri Şahin ve onun amcası olan Alişan öldürülmüşlerdir. Her ne kadar Dojik-baba dağındaki mağaralarda saklanmaya çalışsa da artık yapacak hiçbir şeyi kalmayan Seyit Rıza 12 Eylül 1937 tarihinde teslim olmuştur (Şimşir, 2009). Başka bir kaynakta da Seyit Rıza'nın 10 Eylül 1937'de teslim olduğu yazmaktadır (Erdem, 2012). İsyanın bastırılmasına kadar 50 asker şehit olmuştur. İsyancılardan 7 kişi idam edilmiştir. Bunlar şu kişilerdir:

- Seyit Rıza,
- Seyit Rıza'nın oğlu Hüseyin,
- Seyhanlı aşiret lideri ve Seyit Rıza'nın damadı olan Hasso Seydo,
- Yusufhanlı aşiret liderinin oğlu Fındık,
- Demenanlı aşiret liderinin oğlu Hasan,
- Kureyşanlı aşireti mensubu Hasan,
- Mirza'nın oğlu olan Ali.

Ayrıca 4 aşiret reisinin de cezaları yaşları dolayısıyla idamdan ağır hapis cezasına çevrilmiştir. Bunlar da şu kimselerdir:

- Yusufhanlı aşiret lideri Kamer,
- Demenanlı aşiret lideri Cebrail,
- Kureyşanlı aşireti mensubu Mirza Ali,
- Kureyşanlı aşireti mensubu Ulukiye (Erdem, 2012).

1938 yılında Tunceli’de bir isyan girişimi daha olmuştur. Bu söz konusu isyan 2 Ocak 1938 tarihinde başlamıştır. Bunun üzerine tekrar bir harekât yapılmış ve Temmuz 1938 itibarıyla asayiş sağlanmıştır. Eylül 1938’de ise bölgede aşiretlerden silahları toplanıp, bölgeden nakledileceklerin nakledilme süreçleri başlamıştır (Erdem, 2012).

Sonuç

Bu çalışmada Koçgiri ve Tunceli isyanları ile bu hareketlerin nedenleri üzerine odaklanılmıştır. Kimi çevrelerce bu söz konusu isyanlarda Alevilik etkisi ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Fakat bu çalışmada ise isyanın dini temellerinden ziyade daha beşerî olan siyasi/ekonomik nedenler odak noktasına alınmıştır. Çünkü tarihi ve sosyolojik bulgular bu noktalara işaret etmektedir.

Koçgiri isyanına bakıldığında meselenin dini olmaktan çok siyasi olduğu görülmektedir. Çünkü Birinci Dünya Savaşı’nın sonucunda parçalanma aşamasında olan Osmanlı Devleti’nin durumuna karşılık ilgili aşiretin nüfuz ve güç alanını kullanmak suretiyle müstakil ve etnik kökenli bir devlet kurma arayışına yöneldiği görülmektedir. Bunun sonucunda Koçgiri aşiretinin Birinci Dünya Savaşı’nın sonucunda oluşan otorite boşluğunu değerlendirerek ayaklanma yoluna gittiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Koçgiri aşiretinin mevcut dini yapısının başka bir şekilde ifade edilmek istenirse Alevi olmalarının söz konusu isyanla ilişkilendirilmesi doğru gözükmemektedir. Onları isyana sevk eden düşüncenin daha çok etnik temelli olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu isyan, dini bir saik ve temelle değil de daha çok siyasi bir nokta ile açıklanabilir. Burada unutulması gereken bir diğer noktanın da bölgesel dengeler olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda Koçgiri isyanında İngilizlerin bölgedeki hedef ve nüfuz alanları düşünüldüğünde Koçgiri aşiretine verdikleri destek öne çıkmaktadır. Çünkü Koçgiri isyanı ile bölgede Millî Mücadele’nin zayıflatılması hatta mümkünse bölgeyi kaybetmesi ihtimali İngilizler için hedefleri ve nüfuz alanları hesaba katıldığında oldukça yararlı gözükmektedir. Dolayısıyla bu durumlar göz önüne alındığında İngilizler’in Koçgiri isyanını teşvik edip isyana önemli oranda yardım da bulunmalarının anlam kazandığı görülmektedir. Çünkü böylece İngiliz varlığına ve nüfuz alanına tehdit oluşturan Millî Mücadele’nin etki alanı söz konusu isyan ile çarpan etkisini kaybedecektir. Koçgiri İsyanına katılanların İstanbul Hükümeti’ne bağlılık iddiaları da dikkate değer olarak gözükmektedir. Çünkü buradaki temel amacın önce İstanbul Hükümeti’ne bağlı gözükmek için bir zemin fırsatı bulmak sonrasında şartlar olgunlaştığında da İstanbul Hükümeti’ni tanımayarak müstakil bir devlet kurmak şeklinde okunması mümkündür. Bu çerçevede İngilizlerin de söz konusu planı kendi lehlerine olduğu için desteklemiş oldukları iddia edilebilir. İngilizlerin bir başka hedefi olarak işgal ettikleri Hint coğrafyasını güvene alma amacıyla Sünni/Şii gerilimi çıkarma motivasyonu da sayılabilmektedir.

Görüldüğü üzere isyanın siyasi/politik nedenlerle açıklanması daha doğru bir yaklaşım olarak gözükmektedir. Dolayısıyla isyanı tek başına dini bir temele oturtmak mümkün gözükmemektedir. Kaldı ki Alevi vatandaşların Millî Mücadele'ye en başından beri verdikleri destek de ortadadır. Bu açıdan Koçgiri aşiretinin Alevi olması nedeniyle Koçgiri isyanı ve Alevilik arasında bir ilinti kurulması doğru gözükmemektedir.

Tekrar hatırlatılmalıdır ki, geçmişten günümüze yaşanan problemlerde Alevilik başat unsur değildir. Daha çok sosyal, tarihi ve ekonomik amillerin etkisiyle toplumda bir infial meydana gelmektedir. Bu sebeple buraya kadar anlatılan isyan ve benzeri durumların Alevi vatandaşlarla ne geçmişte ne de şimdi ilintilendirilmesi doğru olmayacaktır. Bilindiği üzere dini söylem kitleleri hareketlendirmede her zaman etkili olmuştur. Bu bağlamda toplumsal infialleri bir camiaya atfetmekten ziyade isyanın fitilini ateşleyen şahıslara irca etmek daha doğru olacaktır. Bu durum geleneksel otoritenin yaygın olduğu topluluklarda bilhassa daha da önem kazanmaktadır. Bu noktada özellikle Le Bon'dan metin içinde yapılan referanslar önem kazanmaktadır. Çünkü Le Bon kitleleri yönlendirmede liderlere özel bir önem atfetmektedir.

Tunceli isyanına bakıldığında ise çoğunlukla ekonomik hadiselerin ön plana çıktığı görülmektedir. Nitekim Osmanlı döneminden beri gelen Dersim civarındaki otorite boşluğu ve asayişsizlik durumu ile isyanı ilişkilendirmek yerinde olacaktır. Çünkü ilgili bölgedeki otorite boşluğu geleneksel otoriteyi benimseyen yapılarla doldurulmuştur. Bunun üzerine bir de Seyit Rıza'nın şahsında karizmatik otorite de eklenmiştir. Bu bağlamda geleneksel ve karizmatik otoriteyi kendi şahsında toplayan Seyit Rıza bölgedeki otorite boşluğunu ve asayişsizliği kendi kuralları ile çözme ve yönetme yoluna gitmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile beraber Dersim'deki asayişsizlik ciddi bir problem oluşturmuştur. Bu sorunu çözmek amacıyla çıkarılan Tunceli Kanunu sonrasında da isyan patlak vermiştir. Çünkü Dersim bölgesinde söz konusu kanunla devlet, otorite ve asayişsizlik sorununu çözmeyi amaçlamıştır. Fakat bölgede geleneksel ve karizmatik otoriteden güç ve ticari kazanımları olanlara ilgili kanun ve sonrasında olacaklar cazip gelmemiştir. Çünkü hem siyasi hem de ticari güçleri yok olacaktır.

Neticede gerek Koçgiri gerekse de Tunceli isyanlarını Alevilik ya da dinle ilişkilendirmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Siyasi ve ticari amaçları olan söz konusu isyanları kendi gerçeklikleri içerisinde değerlendirmek daha doğru gözükmemektedir.

Kaynakça

- Ağar, Ömer Kemal. *Tunceli-Dersim Coğrafyası*. İstanbul: Türkiye Basımevi, 1940.
- Akşin, S. “Fransız İhtilalinin II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri Üzerine Bazı Görüşler”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49 (3), (Mart, 1994), 23-29, https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001720.
- Ali Kemali. *Erzincan*, Resimli Ay Matbaası, 1932.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. sad. E. Semih Yalçın, Ankara: Berikan Yayınevi, 6. Baskı, 2022.
- Ayna, Bayram. “Millî Mücadele Yıllarında Koçgiri Aşireti Reisi Alişan Bey’in Faaliyetleri”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5 (18), (Aralık, 2018), 210-231.
- Boztaş, Asena. “Wilson İlkeleri’nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif”. *Gazi Akademik Bakış*, 7/14 (Haziran, 2014), 163-176, <https://doi.org/10.19060/gav.31799>.
- Cumhuriyet’in Gözüyle Kürt Meselesi-7. *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları Pülümür- Dersim İsyan ve Harekâtları-Ahnan Dersler II*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 3. Basım, 2012.
- Duman, Mehmet Zeki. “Fransız Devriminin Politik Sonuçları ve Tocqueville’in Devrime İlişkin Görüşleri”. *Sosyoloji Dergisi*, 19, (Mart, 2008), 103-119.
- Durkheim, Émile. *İntihar*. çev. Özer Ozankaya, İstanbul: Cem Yayınevi, 2002.
- Durkheim, Émile. *Sosyoloji Dersleri*. çev. Ali Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Durkheim, Émile. *Toplumbilimin Yöntem Kuralları*. çev. Özer Ozankaya, İstanbul: Cem Yayınevi, 2013.
- Emiroğlu, Hüseyin. “Fransız Devriminin Osmanlı Devleti Üzerine Etkisi ve Sonuçları”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 3 (12), (Mart, 2007), 117-146.
- Erdem, Özgür. *Dersim Yalanları ve Gerçekler*. İstanbul: İleri Yayınları, 2012.
- Erim, Nihat. *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1/551-552, 1953.
- Fanon, Frantz. *Yeryüzünün Lanetlileri*. çev. Şen Süer, İstanbul: Versus Kitap, 2007.
- Genelkurmay. *Türk İstiklâl Harbi*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, VI, 1964.
- Gözcü, Alev. “I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti’nin Gündelik Hayatından Kesitler”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16/32 (Ağustos, 2016), 133-167.
- Hacısalihioğlu, Mehmet. “Sırbistan/II. Tarih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/121-126. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

- Hallı, Kurmay Albay Reşat. (1972). *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar*. (1924-1938), Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, 1972.
- Kedourie, Elie. *Avrupada Milliyetçilik*, çev. M. Halûk Timurtaş. Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1971.
- Kızıldağ Soileau, Dilek. *Koçgiri İsyanı Sosyo-Tarihsel Bir Analiz*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Le Bon, Gustave. *Kitleler Psikolojisi*. Yayına Hazırlayan: Yunus Ender, İstanbul: Hayat Yayıncılık, 1997.
- Marx Karl- Engels Friedrich. *Komünist Manifesto*. çev. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Muhammed Emin Zeki Beg. *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*. çev. Vahdettin İnce, Mehmet Dağ, Reşat Adak, Şükrü Aslan, İstanbul: NûBihar, 11. Baskı, 2018.
- Nietzsche, F. Güç İstenci Bütün Değerleri Değiştirme Denemesi, çev. Sedat Umran, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2002.
- Nietzsche, Friedrich. *Putların Alaca Karanlığı*. çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Nuri Dersimi. *Kürdistan Tarihinde Dersim*. Halep: Ani Matbaası, 1952.
- Nuri Dersimi. *Dersim ve Kürt Milli Mücadelesine Dair Hatıratım*. haz. Mehmet Bayrak, Ankara: Öz-Ge Yayınları, 1992.
- Öz, Baki. *Kurtuluş Savaşı'nda Alevi-Bektaşiler*. İstanbul: Can Yayınları, 4. Baskı, 1995.
- Öz, Baki. *Belgelerle Koçgiri Olayı*. İstanbul: Can Yayınları, 1999.
- Şimşir, Bilal N. *Kürtçülük 1787-1923*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2. Basım, 2007.
- Şimşir, Bilal N. *Kürtçülük II 1924-1999*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler*, 2. Baskı, 2/188-199, 1988. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tuncel, Metin. "Elazığ/Bugünkü Elazığ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/552-554, 1994. İstanbul: TDV Yayınları.
- Tuncel, Metin. "Tunceli". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/378-380, 2012. İstanbul: TDV Yayınları.
- Ulubelen, Erol. *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1982.
- Uluğ, Naşit Hakkı. *Derebeyi ve Dersim*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009.
- Uzun, Turgay. "Osmanlı Devleti'nde Milliyetçilik Hareketleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, IV, (Haziran, 2000), 257-275.
- Üste, Nazmi. "Wilson Prensipleri'nin Osmanlı İmparatorluğu Sonrası Anadolu'da Ulus-Devlet İnşaa Çabalarına Etkisi Bağlamında Lozan Mübadelesi", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 180/180, (Ocak, 2014), 33-48.

- Van Dijk, Teun Adrianus. "Critical discourse analysis." *Handbook Of Discourse Analysis*, ed. D. Tanen, D. Schiffrin, & H. Hamilton, 352-371, Oxford: Blackwell, 2001.
- Yayman, Hüseyin. *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*. İstanbul: Doğan Kitap, 4. Baskı, 2016.
- Yılmaz, Ahmet Yusuf. "Millî Mücadele Döneminde Cemiyetlerden Bazıları ve Kuruluş Nedenleri", *Turkish Studies-Social Sciences*, 15/6, (2020), 3257-3272, 10.47356/turkishstudies.45745.
- Yılmazçelik, İbrahim. Administrative Structure In The Historical Period of Dersim Sanjak, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 2/1, (2016), 8-49, <https://doi.org/10.21551/jhf.v2i1.5000175938>.
- (URL1-), "Habertürk", "<https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/691741-bu-rapor-uygulanmis-olsaydi-bugun-dersimin-acilarini-tartismayacaktik>" Erişim Tarihi: 27.05.2023.
- Weber, Max. *Ekonomi Toplum*. çev. Latif Boyacı, İstanbul: Yarı Yayınları, 2012.